

Wat bedoelen we met sociaal fitte leefomgeving?

Een eerste verkenning

Colofon

Auteurs: Mayke Kromhout, Martin van de Lustgraaf, Laura Jak,
Lou Repetur

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Mei 2022

© Movisie

Foto cover: 123RF

Te downloaden via: www.movisie.nl

Opdrachtgever: Ministerie van BZK

Movisie: kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Movisie is hét landelijk kennisinstituut voor een samenhangende aanpak van sociale vraagstukken.

Samen met de praktijk ontwikkelen we kennis over wat echt goed werkt en passen we die kennis toe. De unieke rol van Movisie is het versnellen van leerprocessen. We zijn alleen tevreden als we een duurzame positieve verandering voor mensen in een kwetsbare positie realiseren.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl

INHOUDSOPGAVE

Inleiding en achtergrond	4
1 Casus Den Haag Moerwijk	9
2 een eerste verkenning op weg naar EEN sociaal fitte LEEFOMGEVING	13

INLEIDING EN ACHTERGROND

In opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken (BZK) doen wij een eerste verkenning naar wat mogelijk een sociaal fitte leefomgeving in kan houden. Dit deden wij aan de hand van een literatuurstudie. Vervolgens hebben we gesprekken gevoerd met actieve bewoners, ondernemers en professionals in de wijk Den Haag Moerwijk, een van de ongezondste en armste wijken van Nederland waar veel mensen met 'gestapelde' problemen wonen. In deze notitie doen we een eerste verkenning naar het begrip *sociaal fitte leefomgeving*. We zoomen in op werkzame componenten die in literatuur worden benoemd rondom sociale cohesie en gezondheid in gemeenschappen en vergelijken die met de praktijksituatie in Den Haag Moerwijk.

Met deze eerste verkenning naar de mogelijke betekenis van een sociaal fitte leefomgeving willen wij een bijdrage leveren aan het huidige beleidsdiscours over de veerkracht van kwetsbare wijken. In veel gebieden in Nederland is er een opeenstapeling van problemen op het gebied van onderwijs, werk/armoede/inclusie, veiligheid/onderminning, wonen en gezondheid.¹ De laatste jaren voeren gemeenten steeds vaker inclusief beleid, met aandacht voor het (zelf)oplossend vermogen van bewoners en hun omgeving.² Een voorbeeld is het versterken van de eigen kracht en eigen regie van bewoners. Dit gebeurt onder meer door het beschikbaar stellen van budgetten (of vouchers).

We zien bijvoorbeeld Turkse vrouwen die praatgroepen organiseren voor vrouwen. Een Antilliaanse vrouw die een huiswerkbegeleidingsklas organiseert voor kinderen met een taalachterstand. We zien initiatieven tegen werkloosheid en eenzaamheid, maar ook buurtfeesten, buurtkranten et cetera. Centraal in deze initiatieven staan onderlinge contacten tussen de buurtbewoners. Ze vinden elkaar doordat zij dezelfde visie delen: het stimuleren van verbindingen tussen buurtbewoners waardoor het samenleven in de buurt beter wordt.

Gemeenten zetten daarnaast ook in op de vergroting van het gevoel van verbondenheid van bewoners met (de mensen in) hun omgeving. Dit is een belangrijk fundament voor de gemeenschapsvorming in een wijk en bevordert de mentale gezondheid en veerkracht.³ Naast de noodzakelijke professionele hulp kan verbondenheid de [draagkracht en draaglast](#) van bewoners in een wijk meer met elkaar in evenwicht brengen. Verbondenheid manifesteert zich vaak ook in een gemeenschappelijk gedragen opgave om bijvoorbeeld maatschappelijke problemen als verwaarlozing aan te pakken. Voorbeelden zijn de buurtmoestuin Afrikanerplein in Amsterdam-Oost als antwoord op de drugsoverlast en de zomerkiosk Singeldingen in het Heemraadpark in Rotterdam als antwoord op de afwezigheid van voldoende ontmoetingsplekken in de wijk.

Hoewel gemeenten activiteiten, die verbondenheid stimuleren, belangrijk vinden en ook aanmoedigen, zijn het vaak gezonde en al actieve inwoners die deze initiatieven in de wijk organiseren. Omgekeerd kan de aansluiting van deze *community-up* initiatieven op de bestuurlijke structuren moeizaam zijn. **Het is duidelijk dat de systeemwereld het ingewikkeld vindt om plaats in te ruimen voor bewonersinitiatieven.** Wanneer vertrouwen ontbreekt tussen leef en systeemwereld voelen inwoners zich niet serieus genomen in hun behoeften en blijven zij manieren en kanalen zoeken om erkend en gehoord te worden, Er ontstaan

¹ Zie onder andere [Over het sturen op perspectief voor wijken 2021](#); [Veerkracht in het corporatiebezit 2020](#).

² Oplossend vermogen bestaat uit de volgende elementen: eigen regie & eigen kracht, domein overstijgend werken, beleidsparticipatie, toegankelijke voorzieningen, activering in de wijk, inwoners in balans, zie ook Verweij-Jonker.

³ Schofield et al 2021; Ross et al 2021; Cockshaw & Shochet 2010; Raco 2007; Den Hertog, Moerman & Van Wilgenburg, 2006

parallele realiteiten. Energieke bewoners hanteren de logica van zeggenschap: ze willen invloed in de samenwerking. Lokale gebiedsbestuurders en ambtenaren hanteren de logica van efficiëntie, alles moet met zo min mogelijk middelen in zo'n kort mogelijk tijdbestek gerealiseerd worden. Dat vraagt om afstemming. Bovendien zijn er bewoners die de energie niet (meer) hebben om een bijdrage te leveren omdat ze aan het overleven zijn.

Pleinen, parken en paleizen

Mensen hebben elkaar nodig en zijn op elkaar aangewezen. Zo bleek ook tijdens de coronacrisis. Een sterke sociale infrastructuur is van groot belang. In de publicaties [Wij in de Wijk \(pdf\)](#) en [Wij in de wijk 3 \(pdf\)](#) spreken auteurs over de terugkeer naar de sociale basis. Daarmee doelen ze op de grote beleidsaandacht voor betrokken buurtgenoten, alerte buurtwerkers, offline en online ontmoetingsplaatsen waar nabije solidariteit kan worden georganiseerd. Zij beschrijven initiatieven van inwoners, professionals, gemeenten en soms ook bedrijven, die de handen ineenslaan om hun omgeving prettiger, leefbaarder en socialer te maken. Dat kost tijd en uitproberen. Het vraagt concreet dat gemeenten zorgen voor het accommoderen van ontmoetingen in publieke buiten- en binnenruimtes. En dat deze plekken ván de inwoners zijn en door inwoners zelf invulling krijgen. Denk bijvoorbeeld aan parken, pleinen, stoepen, de bibliotheek, het huis van de wijk en sportcentra.

De Amerikaanse socioloog Eric Klinenberg spreekt in dit verband over bibliotheken als over *palaces for the people*, paleizen voor gewone mensen. Zoals in Groningen, waar mensen met een krappe beurs mensen zoals zichzelf tegenkomen in De Oude Bieb. Dit is echt hún plek, nadrukkelijk zo bedoeld om zich hier veilig en gesteund te voelen. Van daaruit kunnen zij zich ook empoweren, met behulp van geschoolde vrijwilligers en professionals. De gemeente Groningen laat doelstellingen bijvoorbeeld helemaal over aan De Oude Bieb, omdat zij beter weten wat nodig is. Er is geen blauwdruk, het initiatief is aan zet. Van belang is om de aanwezige verbanden in wijken, het (*bonding*) sociaal kapitaal niet te verstoren maar te ondersteunen.

De overheid kan sleutelpersonen en sociale professionals (*linking* kapitaal) inzetten om groepen die vervreemd zijn van instanties en gemeentelijke diensten – of de weg daarna slecht kennen – te helpen. Voorbeelden van goed benutten van *linking* sociaal kapitaal en daarmee van contact met beleidsmakers en sociale professionals waardoor vertrouwen ontstaat en wordt versterkt zijn:

- Buurtwerkkamer De Handreiking in Amsterdam Zuidoost waar de sociaal makelaar spreekuur houdt in de buurtwerkkamer;
- KenHem Communities Ede waar de initiatiefnemer regelmatig spart met de gemeentelijke beleidsmaker;
- Vonk in de Wijk Hilversum-Oost waar de gemeente stimuleerde dat de leef- en systeemwereld elkaar wisten te (blijven) vinden, onder andere door intern en extern de scherpe kantjes eraf te halen. De rol van de gemeente was om de verschillende perspectieven te begrijpen en daarin als vertaler en verbinder te werken.

De auteurs uit *Wij in de wijk* noemen in een reflectie op de initiatieven tot aanbevelingen: 'kneuterigheid' verdient een standbeeld, begin klein en houdt het licht, verzwaar het initiatief niet nodeloos met verplichtingen en subsidieregels, werk aan het delen van eigenaarschap en onderken het belang van continuïteit.

Zoektocht naar de mogelijke betekenis van sociaal fitte leefomgeving

Wie de term 'sociaal fitte leefomgeving' op internet opzoekt, vindt maar weinig hits. Eerder vind je de term 'fitte leefomgeving', die duidt op sport en bewegen in de buurt en hoe je dat op een slimme manier faciliteert. De nadruk ligt op het behalen van gezondheidswinst bij mensen met

gezondheidsachterstanden (zie bijvoorbeeld [Landelijke Nota Gezondheidsbeleid 2020-2024](#)). De term 'sociaal fitte leefomgeving' duikt vooral op in woonvisies waarin het belang benadrukt wordt van een gemeenschap, waarin mensen elkaar (fysiek en digitaal) kunnen ontmoeten, samen werken aan een fitte wijk en op elkaar letten ([Een sociale gemeenschap](#)). De term wordt ook gebezigd door professionals die zich zorgen maken over de nadruk op renovatie van woningen als middel om de leefbaarheid in de wijk te verbeteren ([Leefbaarheid vraagt meer dan investeren in stenen 2021](#)). Voor het realiseren van een fitte wijk is in deze visie een aantal zaken nodig die met elkaar samenhangen: 1) een leefomgeving die uitnodigt tot bewegen, elkaar ontmoeten en ontspannen), 2) een sociale leefomgeving die zowel objectief als subjectief veilig is, waarin er plaats is voor diversiteit en tolerantie voor verschillen en actieve betrokkenheid van de gemeenschap, en waarin goede sociaaleconomische voorzieningen beschikbaar zijn en 3) een *sense of belonging* (een gevoel van veiligheid en geborgenheid dat ontstaat vanuit de beleving dat men onderdeel is van een community).⁴ Naast deze drie elementen moet er in het beleid aandacht en regie zijn voor de sociale aspecten en balans tussen de draagkracht en draaglast van mensen in de wijk (Projectplan Leefbare wijken, Movisie, 2021).

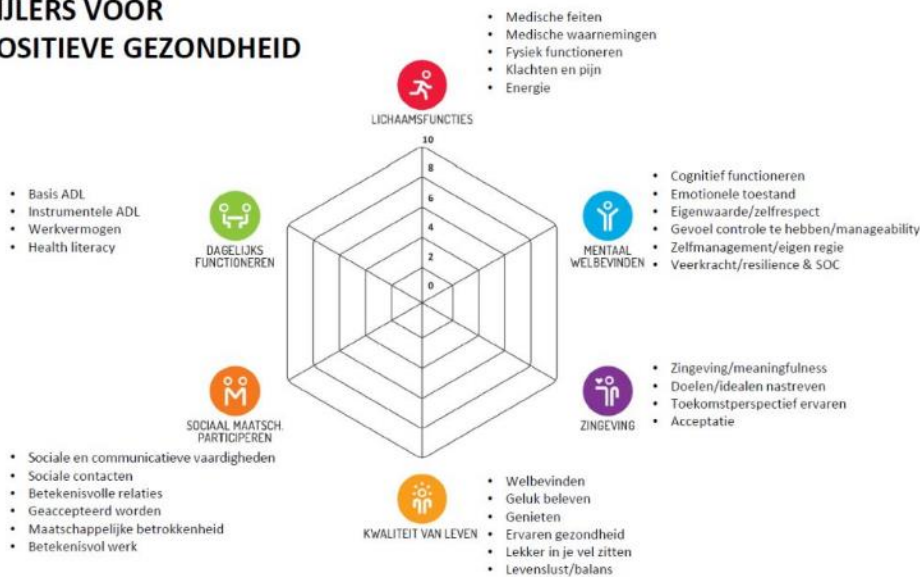
Als het gaat over welzijn, gezondheid en sociale samenhang zijn er raakvlakken met de *Blue Zones*. *Blue Zones* zijn natuurlijke, afgebakende gemeenschappen die zich kenmerken door een specifieke leefstijl en leefomgeving, een sterke onderlinge verbondenheid en een relatief hoge leeftijd van de bewoners.⁵ *Blue Zones* zijn op hun beurt weer een inspiratie voor een gezonde leefstijl. Het gedachtegoed van Positieve Gezondheid bijvoorbeeld geeft handvatten voor het bepalen van de juiste koers voor die gezonde leefstijl.

⁴ Asher, S & Weeks, M (2013) Loneliness and Belongingness in the College Years; Smith, K.M. (2011). The relationship between residential satisfaction, sense of community; Freiler C (2004) Why strong neighbourhoods matter.

⁵ Het concept '*Blue Zones*' bestaat nu bijna twintig jaar en ontstond uit het demografisch werk van Gianni Pes en Michel Poulain naar regionale concentraties van honderdjarigen op Sardinië. Naast Sardinië werden *Blue Zones* gevonden in Acciaroli (Italië), Okinawa (Japan), Nicoya schiereiland (Costa Rica), Ikaria (Griekenland), Loma Linda (USA) en tenslotte Öland, Zuid-Småland en Noordoost-Skåne (Zweden).

Figuur 1 – Pijlers van Positieve Gezondheid

PIJLERS VOOR POSITIEVE GEZONDHEID

Bron: IPH

Om maatschappelijke problemen in een gebied bij de kop te kunnen pakken, laten gemeenten, vastgoedontwikkelaars, corporaties en bewoners zich tegenwoordig ook door de *Blue Zones* inspireren. Zo ontstonden initiatieven voor *Man Made Blue Zones* (MMBZ) in Friesland (Bakkeveen, Drachten), Utrecht (Cartesius), Drenthe, Groningen en Den Haag.

Belangrijk gemeenschappelijk kenmerken van *Blue Zones* en *Man Made Blue Zones* zijn de focus op gezonde leefstijl en gezonde leefomgeving. Hierin zou het grootste verschil met een sociaal fitte leefomgeving kunnen liggen, waarin de focus eerder ligt bij het versterken van [sociale kwaliteit](#). Mogelijke overeenkomst tussen een sociaal fitte leefomgeving en *Blue Zones* zou gevonden kunnen worden in het belang dat gehecht wordt dat inwoners zich onderdeel van een community voelen. Grofweg onderscheidt een sociaal fitte leefomgeving zich van de andere community-typen door de nadruk op de sociale leefomgeving oftewel *quality of life* en het oplossend vermogen van bewoners en hun omgeving.

In onderstaande figuur 2 zijn de belangrijkste kenmerken opgenomen van de authentieke *Blue Zone*, de *Man Made Blue Zone* en de sociaal fitte leefomgeving waarbij de focus op gezondheid gelegd wordt.

Figuur 2 – Kenmerken van een *Blue Zone*, een *Man Made Blue Zone* en een eerste verkenning van een sociaal fitte leefomgeving met de focus op gezondheid⁶

© 2022 Kromhout, Van de Lustgraaf & Jak (Movisie)

Echter omdat we denken dat een sociaal fitte leefomgeving een bredere insteek nodig heeft dan gezondheid om recht te doen aan het sociale element ervan zijn we verder gaan zoeken.

Zoals eerder aangegeven, behoort Den Haag tot een van de gemeenten die zich liet inspireren door de *Blue Zones*. Heel specifiek gaat het om Moerwijk, een achterstandswijk, waar zowel gemeente, bewoners en professionals inspanningen verrichten om er een *Man Made Blue Zone* van te maken. We spraken een aantal van hen. De gesprekken hadden als doel te leren van de manieren waarop zij gezondheid en andere sociale aspecten onder bewoners met achterstandsproblematiek proberen te bevorderen. Daarnaast wilden we nagaan welke inzichten deze inspanningen kunnen bieden voor het inrichten van een sociaal fitte leefomgeving waarin de focus meer op sociale kwaliteit gelegd wordt.

We hebben gesprekken gevoerd met de volgende personen: een buurtsportcoach, een leefstijlcoach, een huisarts, een buurtpastor, een manager Sociaal Beheer Vestia, een *community builder*, een onderzoeker, een hoogleraar (voorzitter van de beweging Gezond en Gelukkig Den Haag) en twee sociaal ondernemers. Zij spelen een belangrijke rol in de buurt, op het vlak van werkgelegenheid, leefstijl en gezondheid en in de betrokkenheid op elkaar als buurtbewoners.

⁶ De term 'Blue' verwijst niet naar de blauwe kleur van de zee, maar naar de blauwe kleur waarmee wetenschappers gebieden met de hoogste levensverwachting wilden benadrukken.

1 CASUS DEN HAAG MOERWIJK

Van alle Haagse wijken heeft Moerwijk het hoogste percentage minimahuishoudens en rokers. Eenzaamheid komt er meer voor en het ervaren van regie over het eigen leven scoort er het laagst. Naast sociale en gezondheidsproblemen zijn er in Moerwijk ook meer dan gemiddeld problemen in de leefomgeving: het percentage woningen met schimmel of vocht in de woning is er het hoogst. Moerwijk bevat ook het hoogste percentage lage inkomens en uitkeringsgerechtigden. (Bron: <https://allecijfers.nl> geraadpleegd 6 februari 2022)

De term *Blue Zone* verschijnt voor het eerst op de website van Gezond en Gelukkig Moerwijk, een netwerk dat bestaat uit twee huisartsenpraktijken, een zorg- en een welzijnsorganisatie. Het netwerk wil Moerwijk, een wijk met de grootste (gezondheids-)achterstanden in Den Haag, transformeren naar een *Blue Zone* waarin iedereen gezond en gelukkig is.

'Het is de bedoeling dat burgers zelfstandiger en bekwaam worden, meer in staat zijn om eigen keuzes te maken en regie te hebben en gezonde keuzes te kunnen maken. En dan wil je een omgeving hebben die de goede keuzes, de gezonde keuzes, makkelijk en aantrekkelijk maakt. Maar je komt er vrij snel achter dat financiële gezondheid een pré is, en als mensen geen werk hebben en geen netwerk hebben, dan kunnen ze moeilijk zonder stress overleven.' - Amanda de Glanville (huisarts)

'Voor mij is een Blue Zone alleen een concept waarmee je iets makkelijker kan uitleggen. Kijk, we hebben natuurlijk in de wereld een paar Blue Zones, die gaan we natuurlijk niet krijgen in Moerwijk. Die illusie heb ik niet hoe je het ook noemt, krachtwijk, weet ik veel wat voor mooie woorden we er aan geven. Blue Zone is voor mij ook zo'n woord. Wat we proberen te doen is de levensverwachting, het levensgeluk en de gezelligheid van de wijk gewoon sterk te verbeteren. Voor mij betekent het dat we vooral kijken hoe we deze wijk leefbaarder kunnen krijgen. Dat het levensgeluk en de levensverwachting dus ook weer wat gaan toenemen. Dat betekent vooral dat je zorgt dat iedereen die actief is in zo'n buurt, ook eerst leert om met elkaar een community te vormen, want daar geloof ik wel echt in. Als je het echt met elkaar doet, dan ontstaat er heel veel beweging in zo'n buurt met heel veel verschillende ontmoetingsplekken, waardoor mensen die daar wonen ook sneller uit hun huis komen en onderdeel willen zijn van zo'n club.' - Saskia de Vin (community builder)

Jet Bussemaker (Gelukkig en Gezond Den Haag) sluit aan bij de beeldvorming van Saskia.

'Wil je iets van die Blue Zone gedachte bereiken, dan begin je echt met het opbouwen van onderop, op grass roots niveau. Waar Saskia mee bezig is. Dat is waanzinnig belangrijk. En wat wij met Gezond en Gelukkig Den Haag proberen, is om daarbij aan te haken. We hebben ook actieonderzoekers die in de wijk meelopen die ook gewoon heel uitgebreid met bewoners gaan praten. Zij proberen om ook bewoners op te leiden om zelf buurtonderzoek te gaan doen, zodat wij dat niet blijven doen. Zo kunnen de bewoners zelf ook het heft in eigen hand nemen en houden. En wat dan heel belangrijk is, is om te kijken wat dat betekent voor de partijen die daarbij betrokken zijn om ook hun houding te veranderen. Want het betekent dat professionals anders moeten gaan samenwerken. Zij moeten veel meer samen optrekken. Dat het maatschappelijk werk veel geïntegreerder moet zijn in de zorgaanpak. Dat schulden en zorg, waar we al mee bezig zijn in Den Haag, meer wordt geïntegreerd. Want je ziet vaak dat schulden tot ziekte leiden. Je kunt mensen wel een pil geven en naar huis sturen, maar misschien kun je beter kijken of je die schulden kan oplossen.'

Gezond en Gelukkig Moerwijk startte zo'n dertien jaar geleden, op initiatief van Amanda de Glanville. Zij is één van de huisartsen in de wijk die er al dertien jaar werkzaam is. De activiteiten worden mogelijk gemaakt door fondsen als het AGIS Innovatiefonds, een goede doelenstichting. Focuspunt van het netwerk zijn ouderen, jongeren en jonge gezinnen omdat zij het meeste te lijden hebben van de problemen in de wijk.

'We zijn een moederclub begonnen met een kinderkookclub. Dat heeft te maken met waar je de dialoog kan laten plaatsvinden. Dus als moeders bij elkaar moeten komen dan hebben ze een plek waar je vragen kan stellen. Je maakt het mogelijk dat die mensen bij elkaar kunnen komen. De kinderkookcursus heeft als belangrijk doel dat je kinderen leert wat de bouwstenen in het leven zijn. Wat is gezond? Wat is gezond gedrag? Je bent in dialoog met kinderen maar ook met hun ouders.' - Amanda de Glanville (huisarts)

Tot de activiteiten van Gezond en Gelukkig Moerwijk behoren ook dialogen tussen huisartsen, wijkprofessionals en bewoners en met de gemeente. Een voorbeeld is dat zij in de gesprekken met de gemeente gezondheid als onderwerp meenemen, of verbeteringen in de fysieke omgeving bespreken. Tenslotte noemt De Glanville het Huis van Gé(zondheid), een concept dat zij samen met de bewonerscoöperatie heeft ontwikkeld. Het Huis van Gé is gebaseerd op ideeën rondom sociale inclusie, psychisch en lichamelijk welzijn, ontmoeten en eigen regie. Faciliteiten worden in gezamenlijk overleg tussen bewoners en professionals bepaald, een werkwijze die *community-up* wordt genoemd. De huidige buurtkamer is de stap naar het gezondheidscentrum. Deze heeft de functie van ontmoeten, praten, discussiëren en dromen over de toekomst van de wijk.

'Er vinden bijvoorbeeld gesprekken over branchering plaats met de woningbouwvereniging over het winkelgebied. Dus dat we met elkaar bepalen hoe dat winkelgebied er nou uit moet zien. Wat zijn de wensen van de bewoners? Hoe gaan we de ondernemers daar plaatsen, maar ook ondersteunen?' - Saskia de Vin (community builder)

De buurtkamer(s) wordt gefaciliteerd door woningcorporatie Vestia en de gemeente Den Haag. Vestia stelt de ruimte beschikbaar tegen een zacht huurtarief. De gemeente draagt bij aan de huur.

'In die Buurtkamers ontstaat een vertrouwensband en daar liggen volgens mij belangrijke sleutels om in zo'n wijk echt meer te doen.' - Rob Vooijs (woningcorporatie Vestia).

Activiteiten in de wijk beperken zich niet alleen tot het gezonder krijgen van de bewoners, ook de lokale werkgelegenheid, sociaal-culturele voorzieningen, jongerenproblematiek, actief burgerschap en wonen krijgen de aandacht.

'Er komt een leerwerkbedrijf. Afgelopen jaar hebben we daar best wel veel in geïnvesteerd, we hebben veel ideeën met elkaar bedacht. Veel bedacht wat er nodig is, en aankomend jaar zie je wel echt dat we heel veel ideeën ook daadwerkelijk gaan uitrollen. De bibliotheek komt er in 2022. We hebben een leegstaand schoolgebouw. Dat zouden we samen met een aantal kunstenaars willen vullen. De vreedzame wijk is gestart. Jongerenwerk heeft in principe een plek, dat is geen ideale plek hoor, dus we zijn ook nog op zoek naar een andere plek. Ze kunnen twee avonden in de week in het buurthuis terecht.' - Saskia de Vin (community builder)

Een voorbeeld van een dagbestedingsproject in de wijk is Gewoon Sociaal, een initiatief van een bewoner om dagbestedingsactiviteiten te (laten) verzorgen aan ex-psychiatrische cliënten in de buurt. Activiteiten worden gefinancierd door de gemeente. Ze bestaan voornamelijk uit het opruimen van zwerfvuil, een heel groot probleem in de wijk. Indirect zorgt dit werk ervoor dat men in contact komt met andere buurtbewoners.

'Ik hoop dat het gewoon volgend jaar door mag gaan. Want het geld is in januari 2022, en dat klinkt heel stom, ook echt op. En dan is het voor mij nog niet eens heel erg van belang, maar wel voor de vrijwilligers op dit moment. Die zijn eigenlijk door mij ook de hemel in geprezen. Ook met interviews en filmopnames. En het zou heel destructief zijn om nu weer te zeggen: 'ga maar weer een Wmo aanvragen en ga maar dagbesteding doen'. - Wilco Bakker (Gewoon Sociaal)

Moerwijk coöperatie is een typisch voorbeeld van actief burgerschap. Het is een bewonersplatform dat ondersteunt met het verkrijgen van meer zeggenschap over hun toekomst en hun fysieke en sociale leefomgeving. De buurtpastor en een sociaal ondernemer zijn actief betrokken bij dit platform. De coöperatie initieerde met andere maatschappelijke organisatie het Moerwijk Manifest. Doel van het manifest is om afspraken vast te leggen over de wijzen waarop ambtenaren, bewoners en professionals met elkaar zullen samenwerken in Moerwijk om de leefbaarheid van Moerwijk te vergroten. Vanaf 2022 wordt er geoefend met deze afspraken.

Een initiatief dat leunt op het gedachtegoed van inclusief wonen is het experiment van onderzoeksbureau Dear Hunter. Hierin startten bewoners, gemeente Den Haag en woningcorporatie Vestia een experiment over innovatieve vormen van participatie in het gebruik van de openbare ruimte. In dit project kijken ze hoe de afstand tussen het gemeentelijk apparaat/de woningcorporatie, en datgene dat effectief in de wijk gebeurt, kan worden verkleind.

Er zijn ook initiatieven die stadsbreed worden uitgerold. Een voorbeeld is de beweging Gezond en Gelukkig Den Haag die aansluiting op de leefwereld centraal stelt in haar werkwijze. Het programma is gestoeld op de uitgangspunten van Machteld Huber's Positieve Gezondheid en een initiatief van gemeente Den Haag en zorg- en welzijnsorganisaties en zorgverzekeraars (waaronder Menzis).

'Wij geloven dat preventie veel beter aan moet sluiten bij de leefwereld van inwoners. Als iemand bijvoorbeeld schulden heeft, moet eerst hieraan worden gewerkt. Pas daarna kun je van iemand verwachten dat iemand meer gaat bewegen of gezonder gaat eten.' - Jet Bussemaker (Gezond en Gelukkig Den Haag).

Een ander voorbeeld is het project Beweegkriebels, gericht op een actieve leefstijl. Het is een tienwekelijks project dat professionals in de opvang gebruiken om kinderen in de leeftijd van 0-4 jaar gedurende één uur te laten bewegen.

'Daar zie je eigenlijk dat de binding die ouder en kind dan weer opbouwen door middel van beweging, ontzettend belangrijk is. En ook dat ze het plezier ervaren dat bewegen leuk is. Daar proberen we ook een stukje over gezonde leefstijl weer in te manoeuvreren.' - Casy El Bouhnani (welzijnswerker)

Met de introductie van de *Doorbraakmethode* kunnen sociale professionals maatwerk leveren bij gestapelde problematiek van bewoners. De methode voorkomt dat de schuldenproblemen van bijvoorbeeld jongeren verder toenemen en dat zij gedwongen naar een gesloten instelling moeten. De methode is nog niet overal integraal onderdeel van het werkproces van welzijns- en gezondheidswerkers ondanks dat het zijn effectiviteit heeft bewezen.

Er zijn ook initiatieven die de respondenten niet bewust in het rijtje van *Blue Zone* activiteiten zetten. Daar is niet direct een aanwijsbare reden voor. Mogelijk heeft het ermee te maken dat deze activiteiten door de gemeentepolitiek zijn geïnitieerd. Het eerste voorbeeld is de introductie van de *community builder*, eind 2017. Deze *community builder* kreeg de opdracht mee om 'meer burgers deel te laten nemen aan de (inclusieve) samenleving en hen te helpen aan de sociale cohesie te werken'. Een soort kruising tussen een

opbouwwerker en een welzijnswerker, maar dan met veel vrijheden. De kern van de werkzaamheden ligt heel sterk in het verbinden van de leefwereld aan de systeemwereld (van bewoner naar ambtenaar). De *community builder* houdt zich onder meer bezig met de vraag hoe al die actieve mensen in de wijk, van bewoner tot ambtenaar, nou beter in positie kunnen worden gezet om zelf al die bewoners te bereiken. Dat is een enorm voordeel omdat de *community builder* ook ambtenaar is.

'Die community builder wakkert echt initiatieven aan en gaat met de botte bijl erin als ze echt ziet dat er iets niet goed gaat in het stadhuis en binnen de gemeentelijke organisatie. Het is natuurlijk een doordenderende trage boot. De community builder probeert die natuurlijk bij te sturen en daar heeft ze vaak de corporaties bij nodig. Die heeft een dieper inzicht in allerlei onderliggende stromingen, subsidieregelingen, hoe de hazen lopen in het stadhuis, wie je voor wat moet hebben.' - Rob Vooijs (woningcorporatie Vestia)

Een tweede voorbeeld is de aandacht voor betaalbare woningen en renovatie van woningen. Sinds 2015 maken gemeenten prestatieafspraken met woningcorporaties over betaalbaarheid van woningen, de leefbaarheid en investeringen in nieuwbouw. Dit geldt ook voor de woningcorporaties die actief zijn in Moerwijk.

Een derde voorbeeld is het initiatief om de Wet bijzondere maatregelen voor grootstedelijke problematiek (ook wel: Rotterdamwet) in te voeren in achterstandswijken met de bedoeling de bevolkingssamenstelling weer in balans te brengen. Deze wet regelt dat een gemeente onder bepaalde voorwaarden groepen mensen mag weigeren om een woning te huren in een bepaalde wijk waar de leefbaarheid onder druk staat. Rotterdam maakt als enige gemeente gebruik van deze wet. Over dit initiatief kwam veel ophef. Inwoners maakten bezwaar tegen het ervaren racistisch en uitsluitend karakter van de wet en de aanname dat de oververtegenwoordiging van mensen met een niet-westerse migratieachtergrond problematisch is voor de leefbaarheid.

2 EEN EERSTE VERKENNING OP WEG NAAR EEN SOCIAAL FITTE LEEFOMGEVING

Uit de casus in Moerwijk komen verschillende elementen steeds terug die ons helpen het concept sociaal fitte leefomgeving te laden. En hoewel het gaat om één casus zien we het belang van de leefwereld centraal stellen en de integrale blik steeds terug komen. Zo wordt gesproken over versterken van het sociaal netwerk, opbouwen van een positieve band zonder opvoedstress tussen ouder en kind, zeggenschap krijgen over de eigen leefomgeving als elementen die nodig zijn. “Wanneer sociale problemen aanwezig zijn zoals bijvoorbeeld schulden, huiselijk geweld en/of sociale eenzaamheid is er weinig ruimte voor het eten van broccoli”: horen we Tim ‘SJongers zeggende in de Movisie participatielezing van 2022.

Om mee te doen, te kunnen participeren, is meer nodig dan positieve gezondheid. De uitdagingen op weg naar een participatiesamenleving zijn complex en vragen om moed en voortdurende communicatie met betrokkenen ([zie onder andere De verhuizing van de verzorgingsstaat](#)). Belangrijke aandachtspunten zijn de aansluiting bij de directe levensbehoefte, de sociaaleconomische zekerheid, vertrouwen in het oplossend vermogen van bewoners en een gezonde sociale en fysieke leefomgeving. Onontbeerlijk zijn het creëren van uitnodigende publieke ruimten, waar inwoners met elkaar initiatieven kunnen bedenken en opzetten om hun sociale leefomgeving zelf vorm te geven (actief burgerschap en eigen regie). Sociale professionals hebben ruimte en tijd nodig om te werken aan het vertrouwen en de verbinding met, ook zeer kwetsbare, inwoners en met elkaar. Dat vraagt om co-creatie en integrale werkwijzen. En gemeenten die dit proces faciliteren, op zodanige wijze dat er duurzaam, continu en integraal wordt gewerkt aan een sociaal fitte leefomgeving waar iedere inwoner zich betrokken voelt en naar eigen vermogen en behoefte een bijdrage levert.

Om van een sociaal fitte leefomgeving te kunnen spreken, is het nodig om ruimte te maken voor het duurzaam bouwen aan sociale kwaliteit. De casus Moerwijk nodigt ons uit de focus te verschuiven van (positieve) gezondheid naar het versterken van sociale inclusie, sociale empowerment, sociale cohesie en sociaaleconomische zekerheid van mensen voor een sociaal fitte leefomgeving. Onderstaande inzichten uit het onderzoek in Moerwijk kunnen aanvullend zijn bij het verder ontdekken van de wat werkt elementen voor een sociaal fitte leefomgeving.

Tip 1: Inzet op community building

Ons onderzoek in Moerwijk laat zien dat er werkzame componenten zijn, die we niet in de literatuur tegenkwamen, zoals de *community builder*. [Onderzoek van de Haagse Hogeschool](#) bevestigt het belang en de effectiviteit. Een *community builder* werkt buiten (ook letterlijk: werkplek) de gemeentelijke organisatie in de wereld van de wijk en de buurt. De *community builder* is de *linking pin* tussen bewoners en gemeentelijke organisatie. De meerwaarde van deze professional blijkt uit het opbouwen van relaties en netwerken in de wijk/buurt.

Tip 2: Aandacht voor de sociale functie van de publieke ruimte

Hoe kan je met de inrichting van de wijk de sociale cohesie en gezondheid bevorderen? In Moerwijk woonden en werkten de onderzoekers van Dear Hunter op uitnodiging van de [woningcoöperatie](#) een aantal maanden op een centraal pleintje in de wijk. Ze verzamelden en presenteerden in hun wooncontainer detailfoto's over typische wijkplekken. De detailbeelden van straten, balkons, stoepen en parken laten zien hoe de publieke ruimten (niet) uitnodigt tot vormen van sociaal contact en uitdrukking van eigenaarschap (onze/mijn wijk/woning).

De fotoreportage is aan beleidsmakers en bewoners aangereikt om het gesprek en beleid erover te stimuleren. Dit alles leverde input op voor de Haagse Omgevingsvisie, de gemeentelijke inzet op een sociaal en inclusief [ontwerp van de stad](#). Sommige bewoners drukken met de aankleding van hun balkon uiting aan

wie ze zijn, wat ze belangrijk vinden en hun binding met de woonplek. Schoonheidscommissies kunnen op regels wijzen, dit ongedaan laten maken en daarmee op die binding ingrijpen. De fotoreportages 'leren' ons anders te kijken naar dit type initiatieven. Zo kunnen parken en pleinen ook kansen bieden voor meer sociale kwaliteit.

Tip 3: sociaal economische zekerheid voorwaarden voor gezonde leefstijl en leefomgeving

Bij het bevorderen van een gezonde leefstijl en leefomgeving is het belangrijk om deze (gedrags)verandering op een duurzame wijze na te streven. Inwoners leren van elkaar en nemen elkaar mee in hun enthousiasme. De belangrijkste opbrengst is dat mensen zich optimaal kunnen ontwikkelen, langer zelfstandig kunnen participeren en zich minder afhankelijk voelen van ondersteuning en zorgprofessionals. Voldoende lichaamsbeweging, voeding en een prettige omgeving spelen een belangrijke rol. Voorwaarde is wel dat er sprake moet zijn van voldoende financiële zelfredzaamheid van inwoners. De wijkprofessionals in ons onderzoek stuiten op de onmacht van hun cliënten om ruimte te geven aan gezond gedrag, omdat andere zaken zoals schulden, voorrang krijgen. Afhankelijk van de visie van bestuurders wordt de focus gelegd op gezondheid als oorzaak van zorgkosten of gevolg van tekorten in sociaaleconomische zekerheid van mensen. De kortademigheid van politieke keuzes maakt het lastig ruimte te maken voor de lange adem die nodig is.

'Er is een carrousel van pilots met allemaal de beste bedoelingen, maar allemaal op een klein terrein. De pilots zijn allemaal kortlopend, initiatieven die veel vragen, maar die na een jaar dan weer ophouden. Ja, dan gebeurt er niets meer.' - Jet Bussemaker (Gelukkig en Gezond Den Haag)

Tip 4: Aandacht voor de in- en uitstroom van bewoners

Verschillende studies naar de individuele uitkomsten hebben aangetoond dat de wijkaanpak weinig verschil heeft gemaakt in de levens van de bewoners van aandachtswijken (Miltenburg, 2017). De initiatieven in Moerwijk om te investeren in de gebouwde omgeving zodat woningen binnen het bereik van kwetsbare bewoners komen en bewoners nadrukkelijk te laten participeren in de besluitvorming inzake het gebruik van de openbare ruimte, kunnen helpen het vertrouwen in de wijk te herstellen. Een deel van de wijk is erop vooruitgegaan waardoor die niet meer een slechte status heeft. Dit schept kansen voor de opwaartse mobiliteit van de bewoners. Actieve wijkbewoners en wijkprofessionals maken zich echter zorgen dat het aanbod van nieuwe, betaalbare huur- en koopwoningen niet genoeg is om gezinnen met meer inkomen vast te houden. Het risico bestaat dat de wijk een grote eenzijdige instroom van kwetsbare bewoners blijft houden.

Deze eerste verkenning van het begrip sociaal fitte leefomgeving vraagt om een vervolg waarin we de verder gaan zoeken naar wat werkt elementen waarin je kansen in het leven niet afhankelijk zijn van de postcode van het gebied waar je geboren bent.